

Павло БІЛЕЦЬКИЙ-НОСЕНКО

ДО 240-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ АВТОРА
ПЕРШОГО ВЕЛИКОГО СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

УДК 81'374=
161.2(092)

Павло Білецький-Носенко – український письменник, перекладач, літературний критик, лінгвіст, етнограф, мовознавець, педагог, просвітник, художник. Є автором Першого Великого словника української мови.

Словник, як важливу пам'ятку української мови, видано Інститутом мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР.

Павло Павлович Білецький-Носенко народився 16 серпня 1774 р. у м. Прилуки колишньої Полтавської губернії, а нині Чернігівської області у дворянській сім'ї, що походила з давнього козацько-старшинського роду. Його далекий предок Іван Нос брав участь у визвольній боротьбі, очолюваній Богданом Хмельницьким, пізніше відзначився в боротьбі зі шведами й був нагороджений Петром I. Майбутньому письменникові не виповнилося ще й п'яти років, коли його віддали до Шляхетного сухопутного кадетського корпусу в Петербурзі. Тут він пробув чотирнадцять років, відвідуючи рідну Прилуччину лише під час літніх канікул. Успішно закінчивши в липні 1793 р. курс навчання в корпусі, П. П. Білецький-Носенко в чині поручика відряджається до 1-го батальйону Катеринославського егерського корпусу. Згодом він брав участь у ряді воєнних операцій російської армії, зокрема під командуванням О. Суворова. За виявлену відвагу в одному з боїв його

нагороджено золотим хрестом на георгіївській стрічці з написом: „За труды и храбрость”. У жовтні 1798 р. за настійливою вимогою матері П. П. Білецький-Носенко в чині капітана виходить у відставку й живе переважно в Прилуках, або у своєму маєтку в селі Лапинцях біля Прилук. У 1801 р. його обирають підсудком повітового земського суду; у 1807–1809 рр. працює помічником попечителя прилуцького „богоугодного закладу”.

Саме після повернення з військової служби розпочинається педагогічна діяльність П. П. Білецького-Носенка. Він, за свідченням письменника й історика М. Маркевича (одного з його вихованців), „зайнявся освітою шляхетних

Укладачі:
**Ольга
ВИГОВСЬКА,
Олексій
ВИГОВСЬКИЙ**

Лише в наш час заслуги Білецького-Носенка як одного з перших українських лексикографів, як автора першого найповнішого словника української мови були гідно відзначені

П. Білецький-Носенко. Словник української мови.
— Київ: Наукова думка, 1966.

дітей у власному будинку в передмісті Лапинці під м. Прилуками”. Для свого часу Білецький-Носенко був досить освіченою людиною: досконало володів кількома мовами, добре знав стародавню і нову світову, а також вітчизняну літературу.

Починаючи з 1812 року, він підтримує тісні контакти з рядом наукових установ, товариств, зокрема з російською Академією наук, московським товариством дослідників природи, Вільним економічним товариством у Петербурзі, членом якого був з 1825 по 1839 рік. Білецький-Носенко систематично надсилав до них свої праці й доповіді з питань літератури, естетики, етнографії, лінгвістики, історії, економіки, медицини, сільського господарства тощо.

Помітне місце в творчому доробку Білецького-Носенка посідають численні праці з лінгвістичних питань. На особливу увагу заслуговує „Словарь малороссийского, или юго-восточного языка”, над яким Білецький-Носенко працював протягом багатьох років

і який був першим повним словником української мови. Його джерелами були, за словами автора, насамперед „обыкновенная речь жителей, их думы, песни”, „сочинения любителей малороссов, напечатанные

до этого времени и рукописные, которых очень много во всех родах”. Закінчивши словник і „Граматику малороссийского языка”, Білецький-Носенко у 1843 р. надсилав їх міністрові освіти Уварову, одночасно звертається до президента Російської Академії наук з проханням видати його праці. Оскільки там не виявилось знавців української мови, рукописи Білецького-Носенка направляються до Києва. Рецензувати їх було доручено М. Максимовичу. У квітні 1845 р. М. Максимович висловив своє письмове „Мнение о «Словаре» и «Грамматике южнорусского языка», составленных г. Белецким-Носенко”. Учений зробив ряд зауважень, але загалом дав високу оцінку працям автора, як таким, що „мають незаперечну вартість і заслуговують бути опублікованими, особливо «словарь»”. Після цієї рецензії міністр освіти дав згоду на друкування словника і „Граматики”, однак восени 1845 р. рукописи повернули авторіві. Високу оцінку словнику української мови, окрім М. Максимовича, давали О. Бодяньський, А. Метлинський, відомий історик і письменник М. Маркевич, якому Білецький-Носенко доручив видання своїх праць.

І дійсно, лише в наш час заслуги Білецького-Носенка як одного з перших українських лексикографів, як автора першого найповнішого словника української мови були гідно

відзначені. У 1966 р. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР видав „Словник української мови” П. П. Білецького-Носенка як „важливе джерело для вивчення лексичного складу, фразеології, звукової системи і граматичної будови української літературної й живої народної мови першої половини ХІХ ст.”

*Білецький-Носенко одним із перших в Росії робить огляд нової української літератури, даючи критичні оцінки її діячам. Серед тих, хто „одарил отечественную литературу своими прекрасными произведениями на малороссийском языке”, він називає І. Котляревського, Г. Квітку-Основ'яненка, Є. Гребінку. І, нарешті, до „превосходных творений новейших малороссов, так радующих нас, искренне любящих своё родимое слово”, Білецький-Носенко **зараховує, що особливо важливо, „Кобзар” і „Гайдамаки” Тараса Шевченка.***

Закликаючи земляків до активної літературної діяльності, Білецький-Носенко і сам багато писав. Відомо, що його перші оригінальні й перекладні твори (поетичні та прозові) були написані ще на початку ХІХ ст. 1808 року Білецький-Носенко перекладає з французької роман німецького письменника Августа Лафонтена „Семейство фон Гальден”. Тоді ж під безпосереднім впливом російських письменників він звернувся до написання байок, працю над якими не припиняв протягом кількох десятиліть. У першій чверті ХІХ ст. Білецький-Носенко створює ряд балад та інших поезій. Шоправда, Білецький-Носенко не мав великого таланту і не міг стати в один ряд з такими сучасниками, як І. Котляревський, П. Гулак-Артемівський, Г. Квітка-Основ'яненко, Є. Гребінка. Не були надруковані за життя Білецького-Носенка і його художні твори.

Однак його ім'я як письменника було відоме вже в 20–30-х роках ХІХ ст. Про це свідчать документальні матеріали Товариства наук при Харківському університеті, куди

Білецький-Носенко надсилав свої художні твори і де вони обговорювалися. Про це свідчать М. Маркевич, В. М. Стороженко, онука предводителя дворянства прилуцького повіту Д. С. Горленка (у своїх спогадах вона, зокрема, писала, що Білецького-Носенка „дуже поважали як письменника і педагога”). Знав твори Білецького-Носенка і М. Гербель (до речі, в родинному альбомі Білецьких-Носенків він залишив автограф свого вірша „Бывают дни, бывают ночи”).

Не бачачи своїх творів друком, Білецький-Носенко читав їх друзям, колегам і знайомим. Цілком імовірно, що з своєю творчістю він знайомив на уроках словесності й вихованців приватного пансіону. За життя Білецький-Носенко дочекався лише згадки в пресі про свою наполегливу працю як літератора. У 1855 р., тобто за рік до його смерті, журнал „Москвитянин” надрукував „Известие о трудах П. П. Белецкогo-Носенко”. „Скільки є на місцях гідних трудівників, — читаємо там, — яких важливі праці спочивають під спудом через недостатню гласність, тимчасом як інші, через її надлишок, здобувають незаслужену популярність, навіть славу, хоча і минушу”.

В останні роки життя Павло Павлович Білецький-Носенко відходить від літературної діяльності. Помер письменник в Липинцях 11 червня 1856 р. на вісімдесят другому році життя.